

УДК 94:355.317(477)

ЧЕРНОВА І.В.

ГОРМАН О.П.

СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ОРКЕСТРОВОЇ СЛУЖБИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджуються історико-культурологічні аспекти становлення та розвитку Військово-оркестрової служби Збройних Сил України та артикуються проблемні питання її ефективного функціонування.

Ключові слова: військова музика, Військово-оркестрова служба Збройних Сил України, Центр військово-музичного мистецтва, військово-диригентська кафедра

Постановка проблеми, її актуальність та рівень дослідженості. Військова музика як невід’ємна складова музичної культури людства це – музичні твори та система виконавських засобів, що служать цілям патріотичного й естетичного виховання та стройового навчання військ [1, 341]. Її історія розпочинається ще на зорі стародавніх цивілізацій, коли бойові сигнали труб закликали до боротьби і перемоги. Так, на сторінках Біблії сурма згадується 64 рази [2, 53], а срібні сурми отримують значення сакральних, тобто священних, інструментів: “І засурмлю в сурму я та всі, що за мною, то засурмите в сурми й ви навколо всього табору, та й скажете: меч за Господа та за Гедеона” [3, 255]. Досліджуючи історію духового музичного мистецтва України, В. Богданов вказує, що у Київській Русі наприкінці I тисячоліття труби, сопелі, накри, литаври, варгани, тулумбаси супроводжувала військової походи, звучали під час ритуалів посвячення у воїнів, клятви на вірність князю, виходу у похід, зустрічі переможців, урочистої відправи загиблих у бою воїнів, а також славлення князя дружинниками [4, 31]. Починаючи від XVI ст., українська національна військова музика пов’язана з козацтвом, насамперед із запорізьким військом. Невіддільна від військового побуту, вона поділялася на “ратну” (для військових походів, урочистих зустрічей послів), “генеральну” (існувала при гетьмані)

Чернова Ірина Вікторівна, кандидат мистецтвознавства, доцент, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Горман Олег Петрович, начальник кафедри, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Чернова І.В., Горман О.П., 2011

та “полкову” музику (при кожному козацькому полку та полковому музикантському цеху). Показово, що литаври, бубон, як і прапор, булава, бунчук та печатка, були знаками (клеюдами) гетьманської влади [1, 341]. Як зазначає В. Богданов, службова діяльність полкових козацьких оркестрів включала сигнальну службу та участь у церемоніалах [4, 92].

Важливо, що традиції функціонування військової музики, її естетичні канони та культурологічне значення, зокрема, можливість дієво впливати на морально-психологічний стан, підносити бойовий дух воїнів, концентрувати їх волю та енергію, синхронізувати, дисциплінувати організований рух і навіть, як вважають полководці, потроювати силу вояків, – сформувались у процесі її історичного поступу, визначивши особливе місце і роль музики як у військових ритуалах [5, 60], так і військовому будівництві загалом.

У наш час в арміях чи не усіх країн світу існують професійно вишколені військово-духові оркестри, які виконують широкий спектр як службових, так і культурно-виховних функцій. Наприкінці ХХ ст. широкої популярності в Європі набувають міжнародні фестивалі військово-духових оркестрів, які регулярно проводяться у Франції (м. Альбервіль), Італії (м. Модена), Німеччині (м. Берлін), Польщі (м. Краків-Катовіці) тощо. Грандіозні військово-оркестрові шоу розгортаються, наприклад, на московському фестивалі “Спаська вежа”. І в Україні щорічно збільшується кількість учасників фестивалю “Сурми України”, який з 1999 р. щорічно проходить у м. Суми – одному із найдавніших центрів української військової музики. Втім, попри універсальний характер діяльності Військово-оркестрової служби Збройних Сил України та вже майже двадцятирічну історію її розвитку, у вітчизняній науковій літературі фактично відсутні дослідження цієї важливої галузі військового будівництва.

Отже, предметом дослідження є Військово-оркестрова служба як один із важливих чинників культурного будівництва Збройних Сил України. Автори ставлять за мету проаналізувати історико-культурологічні аспекти становлення та розвитку Військово-оркестрової служби Збройних Сил України за двадцять років незалежної України.

Згідно з Директивою начальника Генерального штабу Збройних Сил України становлення Військово-оркестрової

служби Збройних Сил України розпочинається у травні 1992 р. Фундаментуючою її основою стала військово-оркестрова служба Київського військового округу, яка мала на той час вже значний музично-історичний досвід та висококваліфікованих військових музикантів. Таких, зокрема, як композитор-новатор духової музики С. Творун – інспектор військових оркестрів Київського військового округу та начальник оркестру штабу Г. Кузнецов – талановитий майстер своєї справи, шанований серед оркестрантів. Значний внесок у започаткування цієї шляхетної справи зробили начальники військово-оркестрової служби І. Маркус, Е. Парсадонян, О. Салик, О. Верьовкін, А. Червоний, О. Данилов, В. Богданов, С. Валинов та інші військові музиканти. Показовим є факт, як згадує В. Деркач, що жоден з військових музикантів не відмовився складати Військову присягу на вірність народові України [6, 11].

Начальником Військово-оркестрової служби Збройних Сил України був призначений полковник Геннадій Григор'єв, а його заступником – капітан Володимир Деркач. “Професіоналізм, неабиякий практичний досвід Геннадія Миколайовича як досвідченого військового диригента зробили нашу співпрацю ефективною впродовж багатьох років служби. Коли у 1995 році начальником Військово-оркестрової служби було призначено мене, Григор'єв став моїм найціннішим радником” [6, 11]. До червня 2011 р. Військово-музичне управління Збройних Сил України очолював генерал-майор Володимир Деркач – талановитий військовий диригент, справжній професіонал-офіцер.

На етапі формування Військово-оркестрової служби Збройних Сил України постали стратегічно важливі питання, а саме: обґрунтування та впровадження штатів військових оркестрів, створення нового музичного репертуару і забезпечення військових оркестрів якісними сучасними музичними інструментами. Чи не найскладнішим, очевидно, стало вирішення першої з означених проблем. На час проголошення незалежності в Україні нараховувалося 129 військових оркестрів, які були практично у кожній військовій частині. Втім, штати військових оркестрів колишнього СРСР не відповідали вимогам нового часу. Отже, розпочинати все доводилося майже з нуля, адже для військових оркестрів ЗС України як нової національної моделі від

колишніх формувань не залишилося майже нічого. Аналогічні штати військових оркестрів у Збройних Силах Російської Федерації, пригадає В. Деркач, були введені на чотири роки пізніше. Для нас, з одного боку, це було добре тому, що не перешкоджали сторонні фактори і водночас – складніше, оскільки необхідно було розпочинати все від самого початку [6, 13]. Зрозуміло, що в умовах реформування та скорочення весь час поставала і вимагала раціонального вирішення складна проблема збереження кращих за фаховим вишколом військово-музичних підрозділів.

Ефективне вирішення проблеми детермінується високим рівнем завдань, які покладаються на військово-оркестрову службу: стройова, суспільно-церемоніальна, концертно-виконавська, культурно-освітня, а також міжнародно-репрезентативна функції. Тобто, поліфункціональність визначає необхідний склад і, головне, професійний рівень діяльності військово-музичних підрозділів. Це передбачає, по-перше, досконале виконання стройового репертуару, музики військових ритуалів з метою забезпечення засобами військової музики стройового вишколу та комплексу професійно-бойових навичок, які дозволяють військовослужбовцям з максимальною ефективністю виконувати свій професійний обов'язок.

Музика у виконанні військово-духових оркестрів надає військовим ритуалам саме тієї форми, що яскраво виражає зміст ритуалу, привносить у його виконання ритмічність, урочистість, піднесеність, відтак, надихає військовослужбовців та посилює їх корпоративну єдність. Парад як військовий ритуал є найскладнішою формою синхронізації руху великої кількості військових (близько 20 батальйонів та близько однієї тисячі двохсот музикантів). Основним об'єднуючим матеріалом військового параду є марш з його підкресленою імперативністю, чітким пунктирним ритмом і незмінною розміреністю темпу, що утримується військовим диригентом упродовж виконання усього ритуалу. Досягнення максимальної злагодженості руху породжує своєрідний артистизм дисципліни та створює у поєднанні з естетичним фактором ефект організуючого психофізіологічного впливу. Варто наголосити, що історично марш є центральним началом еволюційного становлення сучасної української військово-духової музики, найзначнішою її

сферою, основою, на якій виростають інші жанри військово-духової музики. І безперечно, професійне виконання маршу вимагає від військового диригента максимальної точності й виразності жесту, ідеальної темпової витримки та цілісного охоплення всіх компонентів музичної форми, що досягається лише за наявності необхідного рівня професійної майстерності.

По-друге, на військово-оркестрову службу покладається місія патріотичного виховання військовослужбовців засобами музичного мистецтва. Концепція незалежної України, на якій відбувається розбудова Збройних Сил, передбачає радикальні зміни у репертуарній політиці та вимагає забезпечення військових ритуалів українським національним музичним матеріалом. Однак справа ускладнювалася тим, що чимало взірців української військової музики було загублено, а то й навмисно знищено. І в їх відродженні чималу роль відіграли саме військові диригенти. Невідомою з радянських часів залишалася творчість талановитого композитора Михайла Вербицького, а також творчість фундатора новітньої української військово-оркестрової музики Михайла Гайворонського, так само як і величезний масив музики січового стрілецтва, що налічує більш ніж півтисячі оригінальних національно-патріотичних пісень, які стали вартісним надбанням культури українського народу.

Чекали на своє повернення старовинні козацькі марші, чудові взірці народно-пісенної творчості, а також українські народні інструменти (трембіти, сопілки, дрімби тощо), залучення яких не тільки значно збагатило барви військових оркестрів, але й надало їх звучанню яскравого національного виразу. Сьогодні Державний гімн України “Ще не вмерла України” (музика М. Вербицького, перекладення на військовий оркестр О. Морозова, оркестрова редакція М. Скорики та Є. Станковича) виконується під час ритуалу Почесна варта, стрілецька пісня-гімн “Ой, у лузі червона калина” (оркестровка для духового оркестру Б. Сапелюка) – ритуалу Стройовий огляд, марші “Калина пам’яті”, “Січова слава”, “За рідну землю” Б. Сапелюка під час проходження урочистим маршем як обов’язкова складова усіх військових ритуалів Збройних Сил України. Трудно переоцінити патріотичне значення та безпосередній вплив цих музичних творів на духовний світ військовослужбовців.

По-третє, забезпечення суспільно-громадських заходів і церемоній, виконання військово-духовими оркестрами творів, призначених для урочистих заходів державного значення, як-то: почесні заходи за участю Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, начальника Генерального штабу, зустрічі та проводи іноземних делегацій та інші заходи загальнодержавного масштабу, які потребують високої фахової компетенції.

Музичним символом Збройних Сил України є Зразково-показовий оркестр Збройних Сил України, який з 2010 р. очолює підполковник Ігор Биковський та його заступник – капітан Максим Гусак. Цей військово-музичний підрозділ носить почесне звання “Заслужений оркестр України” і налічує 100 музикантів, які об'єднані у різножанрові колективи: духовий оркестр, естрадний (Біг-Бенд), диксиленд (Джаз-Бенд), фольклорний гурт “Святовид”, чоловічий вокальний квартет “Гетьман”. З 1992 р. по 2011 р. оркестром Почесної варти було проведено більше 4000 заходів, у тому числі на державному рівні – 634 зустрічі президентів, прем'єр-міністрів, 502 – міністрів оборони, начальників генеральних штабів іноземних держав. Щорічно проводиться майже 70 заходів за планом Адміністрації Президента України, Міністра оборони України, начальника Генерального штабу Збройних Сил України та близько 180, пов'язаних із покладанням вінків, похованням військово-службовців у м. Києві.

При такому розмаху діяльності особливої ваги набуває проблема підготовки професійних військових музикантів. На той час жодний музичний заклад України не займався підготовкою військових диригентів – усі вони діставали музичну освіту на військово-диригентському факультеті Московської державної консерваторії ім. П.І. Чайковського. Після розпаду СРСР ситуація змінюється – виникає нагальна необхідність у створенні своєї української професійної системи підготовки військових диригентів та музикантів для ЗС України. Виходячи з цього, у 1993 р. начальник Військово-оркестрової служби Збройних Сил України полковник Г. Григор'єв та його заступник капітан В. Деркач ініціюють створення військово-диригентської кафедри у м. Львові, на базі Відділення військової підготовки при університеті

“Львівська політехніка”. Начальником новоствореної кафедри було призначено майора Ярослава Горбала.

Вже у 1994 р. курсанти вперше вийшли на велику столичну сцену як лауреати фестивалю “Червона калина” та учасники урядового концерту до Дня Збройних Сил України. У 1996 р. з числа курсантів на кафедрі створюється диксиленд “Джoker”, і в цьому ж році колектив бере участь у фестивалі “Джаз у погонах” (м. Дніпропетровськ), де отримує високу оцінку журі конкурсу та посідає перше місце. У 1998 р. військово-диригентська кафедра зробила перший випуск, її “першими ластівками” стали вісім випускників: молодші лейтенанти В. Вівчарук, І. Биковський, В. Довгальок, М. Рябокoнь, А. Москва, І. Тинітовський, В. Прочко, М. Олексин.

На сьогодні військово-диригентська кафедра у складі Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного існує вже 18 років і є єдиною в Україні, яка здійснює підготовку військових диригентів для Збройних Сил, а також інших військових формувань України. Навчання здійснюється за спеціальністю “Музичне мистецтво”, спеціалізацією “Диригування військовими оркестрами (ансамблями пісні і танцю), оркестрові духові та ударні інструменти”, за напрямом підготовки “Музичне мистецтво”. За висновками Державної екзаменаційної комісії, курсанти мають високий рівень фахової підготовки, що відповідає освітньо-кваліфікаційним вимогам стандарту вищої освіти України.

Випускники кафедри неодноразово відзначалися на престижних міжнародних фестивалях військово-музичного мистецтва кран світу, утверджуючи культурні надбання нашої держави на міжнародному рівні. Кафедра пишається своїми вихованцями, які гідно реалізують своє професійне покликання та обіймають чільні посади у Військово-оркестровій службі Збройних Сил України, як, наприклад, підполковник І. Биковський – начальник Зразково-показового оркестру Збройних Сил України та його заступник – капітан М. Гусак, підполковник М. Рябокoнь – начальник оркестру Почесної варті, майор А. Москва – начальник оркестру Національного державного університету Збройних Сил України та багато інших випускників.

Навчально-виховний процес на кафедрі забезпечують досвідчені науково-педагогічні працівники, серед яких доценти Р. Ваврик, І. Гишка, Я. Горбаль, В. Пиндик, І. Чернова, викладачі І. Іванчак, Г. Мінтенко, М. Хованець. За підтримки керівництва Академії сухопутних військ створена потужна навчально-матеріальна та методична база кафедри. Створена сучасна студія звукозапису.

У листопаді 2008 р. на базі військово-диригентської кафедри були проведені перші навчально-методичні збори за участю начальників Центрів військово-музичного мистецтва, їх заступників та військових диригентів. План зборів включав наукову конференцію “Військово-диригентська майстерність, культурологічні та художньо-інтерпретаційні аспекти”, майстер-класи і культурну програму. У науковій конференції взяли участь начальник Військово-музичного управління – головний військовий диригент Генерального штабу Збройних Сил України В. Деркач, заступник начальника управління – начальник відділу Військово-оркестрової служби Військово-музичного управління Генерального штабу Збройних Сил України В. Пашенко, провідний методист відділу військово-оркестрової служби Військово-музичного управління Генерального штабу В. Халавчук, начальник військово-диригентської кафедри Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного О. Горман, перший начальник Військово-оркестрової служби Збройних Сил України Г. Григор’єв, науково-педагогічні працівники військово-диригентської кафедри та керівний склад військово-музичних підрозділів Збройних Сил України.

Наступним важливим кроком стало впровадження сміливої ідеї реформування Військово-оркестрової служби шляхом створення Центрів військово-музичного мистецтва. Цю інноваційну ідею, котра, однак, викликала неоднозначну реакцію серед військовослужбовців, обґрунтував та впровадив тодішній начальник Військово-музичного управління, головний військовий диригент Генерального штабу Збройних Сил України генерал-майор В. Деркач. Ідея створення центрів, пояснює В. Деркач, це – не формальне переформатування, а концептуальна інноваційна стратегія, актуалізована викликами часу. По-перше, глобалізацією культурного простору в світовому вимірі, домінуванням у сучасному мистецтві симультанних аудіовізуальних

моделей, які формують нові вимоги до всіх без винятку мистецьких явищ. По-друге, численними прикладами театралізації плац-концертів, шоу-променадів, дефіле військових оркестрів у країнах Європи та світу. По-третє, високим рівнем виконавської майстерності сучасних військових музикантів, які інтегровані у цілісні різножанрові колективи. Зрозуміло, коли для військових музикантів незалежної України відкрилися можливості побачити і почути світові рівні виконавства, то працювати за канонами старої системи стало просто неможливо [6, 18–19].

Таким чином, адаптація ідеї реформування, зваження всіх “за” та “проти” привели до створення у 2005 р. п’яти Центрів військово-музичного мистецтва: у Чернігові, Вінниці, Севастополі, Львові та Одесі. До складу Центрів військово-музичного мистецтва ввійшли поряд з духовими оркестрами хорові, камерні, естрадні та хореографічні колективи.

З метою вивчення та використання міжнародного досвіду організації творчої роботи та концертної діяльності, налагодження і розвитку мистецьких зв’язків із зарубіжними творчими колективами Центри військово-музичного мистецтва беруть участь у міжнародних фестивалях і конкурсах сучасної музики, співу та хореографії, заходах, що проводяться Міністерством оборони України, Генеральним штабом Збройних Сил України. За рішенням Міністра оборони України, начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України та узгодженням з начальником Військово-музичного управління вони проводять роботу щодо організації гастрольних поїздок за укладеними угодами, здійснюють підготовку спеціальних концертних програм та плац-концертів. “Ми постійно отримували низку запрошень до різних країн світу. Наприклад, у Мюнхенглабах (Федеративна земля Північний Рейн-Вестфалія), де Показовий оркестр Збройних Сил України брав участь у традиційному музичному святі НАТО, яке відбувається раз у два роки і користується великою популярністю серед населення. З успіхом проходили наші виступи на Міжнародному фестивалі військових оркестрів “За Полярним колом” у Швеції, на всесвітніх фестивалях духової оркестрової музики у Франції, на урочистостях, присвячених 3000-літтю Єрусалима. І цей перелік, – підкреслює В. Деркач, – постійно нарощується” [6, 19].

Варто зазначити, що, починаючи від 1995 р., військово-музичні підрозділи більш ніж 150 разів виїжджали до країн Європи, демонструючи національну музичну культуру, високу виконавську майстерність військових музикантів, гідно представляючи Україну та її Збройні Сили. Всі поїздки відбувалися без фінансових витрат держави та Міністерства оборони України.

Сьогодні Військово-музичне управління Збройних Сил України володіє потужним мистецьким арсеналом. Якщо оперувати цифрами, то це 54 військово-музичні підрозділи, у тому числі 49 військових оркестрів, 5 Центрів військово-музичного мистецтва і кафедра військового диригування в Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Загальна кількість особового складу військово-музичних підрозділів складає 1800 осіб [6, 20].

Висновки. Військово-оркестрова служба, розвиваючи історичні традиції вітчизняної та зарубіжної військової музики, сформувалася за роки незалежної України як потужний підрозділ Збройних Сил України, а її поліфункціональна діяльність набула сучасного європейського рівня. Охоплюючи всі роди і види військ, вона формує естетичні параметри сучасного українського “звукового армійського середовища”, що відповідає *універсальному характеру* її діяльності. Стройовий вишкіл та високий рівень професійної майстерності, підготовка молодшої генерації військових диригентів, міжнародний розмах діяльності дозволили військово-духовим оркестрам стати гідною візитівкою України у світі. Визначальним у діяльності Військово-оркестрової служби є утвердження патріотизму, гордості за пріоритети національної культури, вірності народу України, тобто тих найважливіших духовних цінностей, які, власне, й визначають пафос професійної діяльності захисника Батьківщини.

1. *Різник О.О.* Військова музика / О.О. Різник, Н.В. Ченцова // Мистецтво України: Енциклопедія в 5 т. – К.: Укр. енциклопедія, 1995. – Т. 1. – С. 341–342.
2. *Дешиця М.* Біблійний музичний довідник / М. Дешиця. – Львів. 2007. – 64 с.
3. Біблія: Українське Біблійне Товариство, 1994. – Книга Суддів, 7. – С. 255.
4. *Богданов В.О.* Історія духового музичного мистецтва України / В.О. Богданов. – Харків: Основа, 2000. – 288 с.

5. *Серых В.Д.* Музыка в воинских ритуалах / В.Д. Серых. Воинские ритуалы. – М.: Воениздат, 1986. – С. 58–61.
6. Володимир Деркач. Дорогою покликання: Збірка / За заг. ред. О.П. Гормана, І.В. Чернової. – Львів, АСВ, 2011.– 148 с.

Надійшла до редколегії 17.11.2011 р.

Рецензент: *С.С. Павлишин*, доктор мистецтвознавства, професор, Львівська національна музична академія ім. М.В. Лисенка, м. Львів.

Чернова І.В., Горман О.П.
СТАНОВЛЕНИЕ ВОЕННО-ОРКЕСТРОВОЙ СЛУЖБЫ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ: ИСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Исследуются историко-культурологические аспекты становления и развития Военно-оркестровой службы Вооруженных Сил Украины и артикулируются проблемные вопросы её эффективного функционирования.

Ключевые слова: военная музыка, Военно-оркестровая служба Вооруженных Сил Украины, Центр военно-музыкального искусства, военно-дирижерская кафедра.

Chernova I., Horman O.
ESTABLISHMENT OF MILITARY ORCHESTRA SERVICE OF THE UKRAINIAN ARMED FORCES: HISTORICAL AND CULTURAL ASPECT

The article investigates historical and cultural aspect of the formation and development of the military orchestra service of the Ukrainian Armed Forces and articulates the problem questions of its effective functioning.

Key words: military music, military orchestral service of the Armed Forces of Ukraine, Center of the art of military music, department of military-conductor.